

- Рубриката се води от редакционен екип в състав:

Ръководител:

Акад. Анатолий Петрович Сманцер

Членове:

проф. Ивона Новаковска-Кемпна

проф. д-р Илона Зубрицкиене

проф. д-сн Лариса Митина

ЧУЖДЕСТРАННИ ОБРАЗОВАТЕЛНИ МОДЕЛИ

Учебникознанието в Украйна през 1920-те години

Доц. д-р Александър Жосан – Кировоградски регионален институт за следдипломно образование „Васил Сухомлински“ (Украйна)

В статията се разглежда научното и методическо развитие на учебната литература в Украйна в периода 1921-1930 г. Формулира се ролята на учебната литература за постигане целите на средното образование, проследява се формирането на теорията на учебната литература (теорията на учебника и теоретичната лексикография) и се установява влиянието на методите на обучение върху съдържанието и структурата на учебната литература.

Значимостта и мащабността на образователните теории и реформи, осъществени през второто и началото на третото десетилетие на XX век, продължават да предизвикват интереса на педагогическата общност. Проблемите конкретно на научно-методическото обезпечаване на функционирането на учебната литература в Украйна през 20-те и началото на

30-те години на миналия век също са проучвани от немалък брой учени: С. Яворская и Л. Струганец (украински език), В. Олифиренко (украинска литература), Л. Денисова (чужди езици), Л. Бущик, О. Дятлова, Л. Иванова, М. Лысенко, О. Пометун, И. Смагин (обществознание), М. Головкин, Л. Гуцал, Н. Дичек, О. Доник, С. Науменко, Л. Семеновская, И. Шоробура (природознание и математика) и др. Отделни аспекти на развитието на училищната учебна литература през дадения период в някаква степен са разглеждани в историко-педагогическите трудове на украинските учени Березовская, Н. Богданец-Билоскаленко, В. Кузьменко, Н. Кузьменко, В. Липинский, Л. Потапова, Г. Розлуцкая, Б. Ступарик, О. Сухомлинская и др. Този факт едва ли е изненадващ. Историко-педагогическият подход към изучаването на проблема учебна литература позволява да се разберат закономерностите на постепенното развитие на това педагогическо, психологическо и книговедческо явление, да се установи неговата обусловеност и взаимовръзка със социално-културни, политически и други фактори, обективно да се оцени съвременното му състояние и да се изяснят общите тенденции на развитието му. Цялостната съвременна оценка за сложните процеси, обусловили развитието на учебникознанието през 20-те и 30-те години на ХХ век, обаче тепърва предстои да бъде дадена. Настоящата статия, чиято цел е да се направи опит да се открият основните тенденции в развитието на украинското учебникознание като частна наука, може да се разглежда като първа стъпка в тази посока.

В съответствие с принципите на комплексната система на обучение съветските специалисти по методика представят нови изисквания към обучението: знанията трябва да се добиват по различни начини и от различни източници; догматичното представяне на материала не е целесъобразно; в процеса на ученето възприемането и изразяването на знанията и разбиранията на учениците трябва да се извършва по начин, който най-добре отговаря на техните индивидуални предпочитания (устно представяне, писмени реферати, рисунки, скулптура и т.н.), като организацията на учебните дейности следва да се осъществява въз основа на отговаряща на интересите на децата самостоятелна работа. Реализирането на тези изисквания предполага употреба на различни форми и методи на обучение: лабораторни, екскурзионни, практически. Естествено съществуващият

дотогава училищен учебник се оказва „неподходящ“ за новите методически изисквания и така се появяват предпоставките за развитието на нови учебници и учебни помагала.

Създаването на учебната литература в контекста на трансформацията на образованието предизвика учени и практики да формализират и изискванията към нея. През 1923 г. по време на заседанието на комисията по учебниците към научно-педагогическата секция на Държавния съвет на учените се отбелязва, че материалът в учебната книга трябва да подпомага развитието на самостоятелността на учениците и разбирането им на съвременността. Съдържанието на учебника трябва правилно да се избира от психологическа гледна точка: той трябва да бъде свързан с емоционалното преживяване на учениците, достъпен по съдържание, достатъчно конкретен и образен, ясно и разбираемо изложен. Материалът трябва да се организира с оглед на перспективата на ученето и съответно да е разделен на части, като всяка част трябва да е обезпечена със списък от въпроси и задачи, изискващи от учениците самостоятелно мислене, а упражненията и задачите трябва да имат за цели разширяването и задълбочаването на разбирането на учениците на усвоения материал (Смагин, 2011).

През 1923 г. професор Я. Столяров отбелязва, че конструирането на учебниците е в естествена зависимост от задачите и характера на училището, за което те са предназначени. Все пак, поради финансови затруднения, се налага групиране на училищата и задоволяване на нуждите на всяка една от така обособените групи училища. Столяров счита, че е нужно да се разработят учебници за четирите типа тогавашни училища: училища за работещите младежи, професионално-технически училища, техникуми и институти (14, с. 3-5). Той формулира и следните общи изисквания към учебника: наличие на методически увод за описание на начините за работа с книгата, съгласуване на обема на материала с времето за обучение, използване в текста на шрифтови удебелявания, наличие на въпроси за усвояване на текста и осигуряване на методически помагала за учители (пак там, с. 17).

Процедурата по държавно узаконяване на учебните книги според учения трябва да бъде следната: първо авторът изпраща резюме на учебника в Методическия комитет на Главпрофобразование, включва-

що съдържанието на учебника, неговата цел, форма на представяне на материала, размера и броя на илюстрациите; след това авторът получава одобрението на Методическия комитет и накрая предава ръкописа в Държавното издателство. Преди публикуването на книгата авторът получава рецензии от специалисти, после сключва договор с издателската къща и издаденият учебник се доставя в училищата (пак там, с. 19).

Заедно с проблемите на съдържанието и структурата на новия учебник възниква и проблема за оценяването на неговото качество. Интересен подход към тази процедура предлага П. Блонски. През 1924 г. той публикува статия, в която анализира американските стандарти за оценяване на учебните книги. За оценката на учебника американските учени ползвали 1000 бална система. Отчитайки множеството показатели на учебника, на тях им се приписвали съответното количество точки, като общият бал се получавал от сумирането на тези точки. Така максималният брой точки за наличие на хубав предговор бил 5 точки, а за качествено съдържание на учебника 400 точки, което се дължало на различното относително тегло на оценяваните характеристики (Блонский: 1924, с. 12-13).

Необходимостта от разработване на система от учебници по комплексните програми, удовлетворяващи съществуващите научно-методически изисквания, назрява още в първите години на използване на комплексната система на обучение. С цел да се неутрализира забавянето в процеса на разработване и издаване на учебници за трудовото училище Държавният научно-методически комитет обявява конкурс за учебници през 1927 година. Предвиждало се привличане на широк кръг учени и практикуващи учители, които да вземат участие в написването на учебниците. През 1928 г. била разработена първата система за създаване, рецензиране, утвърждаване и издаване на учебници „Порядок прохождения учебников в Госнаучметодкоме“ [Виробнича думка. – 1928. – № 4]. С нея се определяли техническите изисквания към ръкописите. За участието в конкурса се представяли два екземпляра на учебника в машинописен или ръкописен вариант. Екземплярът получавал две рецензии – идеологическа и научно-методическа. Рецензентите били задължени да представят положителни или отрицателни заключения и препоръки за усъвършенстване на ръкописите. Освен това в ежеседмичника „Производствена мисъл“,

приложение към вестник „Народен учител“ се водела рубрика „Съветско училище – нов учебник“, където активно се обсъждали проблемите на учебниците.

Активната позиция на Народния комисариат на образованието за осигуряване на общообразователните училища с нови, качествени учебници стимулира развитието на теорията и практиката на създаване на училищна учебна литература.

Анализирайки състоянието на научно-методическото обезпечаване на функционирането на училищната учебна литература, трябва да се отбележи, че в началото на 20-те години на ХХ век започва развитието на учебникознанието, което се разглежда преди всичко като дял на книгознанието. Ето защо е целесъобразно малко по-подробно да се обърне внимание на понятието „книгознание“.

Терминът „книгознание“ като определение за науката за книгата е въведен в научната лексика през втората половина на ХVIII век, но и до днес все още не съществува общоприето определение за книгознанието като научна дисциплина. В рамките на книговедческите изследвания книгата се разглежда като съставна част на материалната култура, изучават се нейните основни компоненти, типология, функции, включително социалната и дидактическата ѝ функции. Като утвърдени частни науки на книгознанието традиционно се посочват общата теория на книгознанието, науката за издателското дело, полиграфията, разпространението на книги (библиополистика), библиотечното дело (библиотекознание), библиографията (библиографознание), теорията на библиофилството и т.н. Всяка от дисциплините на книгознанието на свой ред се явява съвкупност от относително самостоятелни отрасли на знанието. Така например науката за издателското дело включва теорията на редактирането, икономиката на издателското дело, теорията на изкуството на книгата, методиката на използване на издателската техника и други [9].

Пионер на книгознанието през първата половина на ХIХ век в учебните и научни учреждения, действащи на територията на Украйна, е библиотекарят на Волинския лицей, а впоследствие и на университета „Свети Владимир“ в Киев П. Ярковски. В края на ХIХ и началото на ХХ век проблеми на книгознанието започват да се разглеждат в трудове на

много украински учени, като особено активни сред тях са историците, литературоведите и педагозите. Стремителният ръст на изследванията, довел и до формирането на украинската научна школа в книгознанието, обаче се случва в периода на национално-културния подем от 20-те години на XX век. Точно по това време са основани списанията „Книжар“ и „Библиотечни вестн“, на страниците на които се публикуват на украински език множество книговедчески проучвания на местни и чуждестранни изследователи. В Киев започва дейността на Украинския научен институт по книгознание (1922–1936 г.). Приоритетни направления в неговата работа са изследванията в областта на украинската книга (С. Маслов, П. Попов, А. Балицки, С. Ефремов), периодика (В. Игнатиенко), изкуство на книгата (М. Макаренко, Д. Щербаковски), теорията и практиката на създаване на украинския библиографски регистър (Ю. Меженко, Я. Стешенко, С. Маслов, П. Иноземцев) [8, с. 7–8]. През 1928–1929 г. към Академията на науките на СССР се създава Украинското библиологично общество, като основна задача в неговата работа е изучаването на изкуството на родната книга. Книгознанието се развива и в имигрантските центрове, като най-ценни са резултатите, постигнати от изследователите Л. Биковски и С. Сирополко.

Л. Биковски е убеден, че книгознанието притежава всички признаци на една истинска научна дисциплина: собствен предмет на изследване (книгата в широкия смисъл на тази дума), граници, обем и метод (библиологически метод) [4, с. 13]. По-нататък в тази посока отива Л. Живни. Той също смята, че книгознанието е наука за книгата, но като книга определя въобще всеки графичен документ. По аналогия със структурата на другите науки той разделя книгознанието на две части – общо и специално. Общото книгознание съдържа уводните теоретични знания за книгата (библиософия), а специалното конкретните знания за книгата, които могат да се класифицират в йерархически подчинени специално-книговедчески научни дисциплини, всяка от които има своя собствена теория и практика. Броят на тези дисциплини може да е толкова голям, колкото са и съществуващите библиологични явления. Един такъв дял на книгознанието е учебникознанието [15, с. 10–15].

Именно по този начин учебникознанието през 1920-те години се

разглежда преди всичко като частна наука на книгознанието. Започналите тогава системни изследвания на учебната книга обаче се нуждаели и от специализираната помощ на учените дидактици, методици и практикуващите педагози. В проучванията на състоянието и степента на влияние на педагогическата наука върху развитието на учебната литература през 20-те и началото на 30-те години на миналия век може да се открият няколко съществени особености. Първо, при решаването на най-важните теоретични и практически проблеми съветската дидактика в началните етапи на развитие на новия обществен строй се опира на хуманистичните теоретични идеи, формулирани в руската класическа педагогика през втората половина на XIX и началото на XX век, като запазва определена приемственост по отношение на установената традиция. Второ, промяната на педагогическата идеология и провеждането на новата образователна политика издигат на преден план политически и практически ориентирани въпроси. Революционното преустройство на цялата образователна система изисква отказ от всичко консервативно и подлагане на остра критика на всичко, което възпрепятства развитието на творчеството, самостоятелността и инициативата. Борбата за ликвидиране на масовата неграмотност се възприема като възможност за разкрепостяване на творческия потенциал на всички групи хора, които са получили право на образование. Трето, в хода на социално-икономическото и политическо преустройство революционен характер придобива и самата педагогическа наука, в това число и дидактиката, която се обогатява с нови подходи и методи. В този контекст идеята за развитие на присъщите природните сили на човека в творческа индивидуалност, отличителна за хуманистичната педагогическа традиция, на фона социално-политическите промени през 20-те години постепенно придобива идеологическа интерпретация и идеалът за личността като носител на култура и образец на всичко човешко у човека е заменен с идеала за всестранно развития борец и строител на социализма.

Разгръщането на иновационни процеси в практиката на обучението (преди всичко чрез дейностите на изследователските учреждения на Народния комисариат на просвещението и водещи училища) характеризира дидактическите търсения и създава основата за теоретични анализи и обобщения в областта на организацията на творческата познавателна

дейност на учещите се. Реализацията на идеята за социално активната личност предполага функциониране на учебния процес, съобразно принципите на активност, творчество, самостоятелност и извън пределите на училището, в природна, социална, промишлена и културна среда. За приоритетна се приема познавателната (репродуктивна и творческа) дейност на учениците. Обучението се разглежда като училищно изследване, като самостоятелна познавателно-практическа дейност, като средство за развитие на познавателните интереси и качествено усвояване на учебния материал, а интерактивният характер на отношението между субектите на образователния процес е необходимото условие за ефективно учене и преподаване [2].

В образователната практика се прилагат, а от теоретиците се осмислят нови методи и форми на обучение, при които в процеса на общуване възникват взаимен интерес и обогатяване и се създават условия за развитие на творческата познавателна дейност на учениците: комплексна система, изследователски методи, Далтон план, метод на проектите (Б. Райков, Б. Всехсвятская, В. Ульяновский, К. Ягодовский, М. Горбунов, Б. Игнатъев, М. Григорьев, С. Ананьин, А. Музыченко, А. Залужный, А. Серебряный, А. Парадиський, В. Таран, И. Сवादковский, И. Соколянский и др.).

По отношение на дидактическите търсения от 1920-те и началото на 30-те години С. Головкин обръща специално внимание на опита за педагогическа интерпретация на методите на научно познание. Според него в този период се случва обосноваването на изследователския метод в съветската педагогика, а водещата училищна практика от онези години доказва големите възможности на тази идея в контекста на личностно развиващото образование и в организацията на самия процес на обучение като открита творчески динамична система, което намира отражение и в различните видове училищна учебна литература, достигаща до такова разнообразие, каквото никога не е имало в нейната история [10].

В трудовете на съветските учени, методици и учители са обосновават концептуални подходи към съдържанието на учебните предмети, формулират се изисквания към учебната литература, характеризират се структурата и съдържанието на съответните учебници и пособия, определят се подходите за оценка на качеството на учебната книга. Проблемите на

съдържанието на учебните програми през 1920-те години се разглеждат в трудовете на Б. Жаворонков, С. Дзюбински, С. Сингалевич, М. Тарасов и др. Мястото на учебника в системата на средствата на обучение в същия период се определя като второстепенна, защото добре известно е, че в рамките на системата на принципите на свободното възпитание и трудовото обучение учебникът изпълнява само спомагателна роля. Подходите за формиране на съдържанието и структурата на учебната книга се характеризират в публикациите на изтъкнатите учени и методици от 20-те години на XX век А. Александров, К. Сивков, Н. Покровски, П. Самухин, И. Катаев, А. Кудрявцев, А. Стражев и др. Методическите дискусии относно съдържанието на обучението и неговото представяне в учебните книги се провеждат чрез публикации в списанието „Шлях освіти“, като особено активни участници в тях са Я. Ряппо, Д. Скуративски и А. Кулинич. Дискусии за съдържанието, структурата и функциите на учебните книги през 1920–1930 година се водят и от учители и специалисти по методика на страниците на националните и регионалните образователни периодични издания. Най-известни сред тях са вече споменатото републиканско списание „Шлях освіти“, но така също и „Радянська освіта“ (Харков), „Наша школа“ (Одеса), „Радянська школа“ (Луганск), „Наша освіта“ (Сумы), „Шлях навчання“ (Харков), „Пролетарська освіта“ (Киев). Освен това всеки районен инспекторат по образование публикува ежегодно информационни бюлетени, имащи по същество също характер на списания. Такива са например „Освіта Кам'янецьчини: Бюлетень Кам'янецької окрінспектури“, „Освіта Мелітопольщини: Орган мелітопольської окрінспектури“, „Освіта на Харківщині: Щомісячний бюлетень Харківської інспектури“ и т.н.

Научните основи на учебникознанието се обогатяват през 1920-те години с трудове, посветени на ергономичните изисквания към учебните книги, като „Опит за хигиенно изследване на учебниците“ на А. Попович и „Учебната книга за I училищна степен в хигиенно отношение“ на Ф.Харитонов, Я. Шапиро и И. Фрейдгейм от 1926 г. През 1928 г. от Държавния съвет на учените се приемат „Препоръки за външното оформление на учебната книга“.

В своите научно-педагогически трудове изтъкнатият украински педагог Г. Ващенко също отделя значително внимание на проблемите на

качеството на учебната литература. Той е един от първите учени, които предлагат класификация на училищната учебна литература: буквари, учебници, работни книги, христоматии, книги за четене, справочици (букварът се използва в училище предимно за развиване на четивната техника на децата; учебникът трябва да даде в сбита и систематизирана форма знанията, включени в учебните програми, като задължителна част на новия учебник са задачите за самостоятелна работа; христоматията и книгата за четене имат за цел да разширят и предизвикват интерес към определени знания, които се получават от учениците в процеса на обучение). „Всички тези категории учебни книги – пише той – могат да получат желаните от нас съдържание и форма, само след системна и упорита работа на педагозите. Изходна точка за тази работа трябва да са както особеностите на нашето училище, така и свойствата на детския интелект в различните етапи от развитието на детето“ [6, с. 215].

В учебника си за педагогическите висши учебни заведения „Общи методи на обучение“, чието първо издание е от 1929 г. Г. Ващенко формулира следните изисквания към училищния учебник, представени графично на Схема 1:

1. Съдържанието на учебника трябва да отговаря на съвременното състояние на науката, дори когато е предназначен за деца от най-малка възраст.
2. Както съдържанието, така и формата на учебника трябва да съответстват на възрастовите особености на учениците и да са ясни за тях, като само в краен случай до тази яснота трябва да се стига след обясненията на учителя.
3. Изложението на материала трябва да е системно и последователно, съобразено с психолого-педагогическите изисквания за постепенен преход от известно към неизвестно, от просто към сложно.
4. Учебникът трябва да събужда интерес към знанието и да стимулира самостоятелната изследователска работа на учениците.
5. Словото на учебника трябва да е точно, просто и в същото време живо. Да се пише по такъв начин е много трудна задача и поради тази причина книгите за деца често са или сухи и скучни, или прекалено прости и наивни, което също е нежелателно.

6. Освен да служи за постигане на дидактическите задачи, учебната литература трябва да изпълнява и възпитателни функции (възпитание в любов към родния край и своя народ, уважение към нашите исторически личности и най-добрите ни народни традиции, да формира нравствено учещите се [пак там, с. 215-216].

Г. Ващенко е и един от първите украински учени, който отделя специално внимание не само на дидактическите изисквания към учебника, но и на ергономичните показатели: „Освен съдържанието на учебната книга, важна е също така и нейната форма, а именно: шрифта, качеството на хартията, размера на полетата и накрая илюстрациите. Прекалено малкия и неясен шрифт уврежда зрението на читателя и го уморява“ [пак там]. Училищните учебници според Г. Ващенко трябва да се печатат на качествена хартия и в тях трябва да са налице отчетливи, дидактически целесъобразни и методически обосновани илюстрации, възбуждащи интереса на детето към обучението и подпомагащи усвояването на учебния материал. Схема 1

В своя очерк „За детската книга и филм“ М. Быковец не без основание изтъква, че главното условие за нанисване на сполучлива детска книга се явява съвместната работа на педагог и автор на произведението. За пример той дава съчетаването у едно и също лице на тези две роли каквито са случаите с писателите-педагози Б. Гринченко, С. Русова и др., които създават своите най-добри детски произведения, проверявайки ги преди това в работата си със своите собствени деца [3].

Като ценни и подходящи за нашето време препоръки могат да се оценят и някои от идеите на В. Голубев. Той съветва авторите и съставителите на учебни книги да се съобразяват с различните възрастови психолого-педагогически особености на учениците. Важен за него е въпросът за езика и стила на книгата. Книгите за малките трябва да дават конкретен материал, да са изпълнени с емоции и да са написани на детски език. Трудно се пише за деца, но това трябва да се постигне като се даде възможност на децата да четат в учебните книги произведения, написани от други деца. Благодарение на това те ще могат да получат от книгата материал за преработка от съзнанието им: колкото е по-позната формата на речта на материала, толкова по-бързо те ще го възприемат и той ще

Схема 1. Изисквания към училищния учебник

стане достъпен за тях [11, с. 62]. Несъмнено такъв възглед за книгата изглежда актуално и в наши дни и макар и с известен скептицизъм ние се съгласяваме по този въпрос с В. Олифиренко, който също предлага да се използват произведения, написани от деца, в учебниците [12, с. 118].

Считаме за полезна и друга препоръка, която и днес се явява мечта за много съставители на учебници. Тя ни звучи подканящо от далечното второ десетилетие на миналия век: „Нов учебник може да се нарече този учебник, който дава не само ново съдържание, но и предлага нови методи за работа на учителите с учениците, предизвиквайки последните към самостоятелност, изследване, творчество, свързвайки знанията с труда и производството, давайки указания за формиране на практически навици и умения“ [11, с. 63]. Но нужен ли е бил в действителност на съветската власт такъв самостоятелен в мисленето си ученик? Въпросът е реторичен

като се имат предвид реално съществуващите в практиката и граничени с предразсъдъци идеологически ограничения, сковаващи ученици, студенти и въобще цялото население в рамките на съветския начин на живот. Интересно е и друго. Тази красива словесна еквилибристика за ученическата самодейност и новите методи на обучение, това също се посочва от И. Олифиренко, постепенно, година след година се възпроизвежда в теоретичните трудове по дидактика и методика на обучението по различните предмети, маркирайки по този начин огромната пропаст между възобразяемото и реалното състояние на обучението в съветско време [12, с. 119].

Що се отнася до създаването през 20-те години на такива видове учебна литература като речници и енциклопедии, то може да се установи голяма активност и ефективност в работите на учените и практикущите, работещи в тази проблемна област.

Развитието на учебната лексикография в Украйна в този период е предизвикано преди всичко от необходимостта от създаване на украинско учебна терминологична лексика [1, с. 15]. Създаването на огромна мрежа от украински училища и висши учебни заведения и издаването в милионни тиражи на учебна литература на украински език предопределят нуждата от разработване на украинска учебна терминологична лексика. Анализирайки термините, използвани в съдържанието на хуманитарните и природоматематическите дисциплини през този период, учените извеждат особеностите на процеса на утвърждаване на учебната терминологична лексика:

1. ориентация към средствата на родния език;
2. използване на уместни, по-рано създадени термини в различните видове учебна литература;
3. представяне на термините в съответствие със съществуващата правописна норма;
4. апробация на термините в учебния процес;
5. създаване на нови термини за нововъзникнали понятия;
6. калкиране на чуждоезикови термини;
7. активно търсене на украински еквиваленти за термини, заимствани от други езици [пак там, с. 15-16].

Словообразователният терминологичен процес е свързан със създаването на правописната норма. С този въпрос се занимават педагози,

г. в СССР се въвежда общосъюзна система на народното образование с единни програми и единствен за всеки предмет стабилен учебник, одобряван централно в Москва. Въпреки някои положителни резултати от връщането към предметното изучаване на учебния материал и въвеждането на единния стабилен учебник като по-доброто систематизиране на знанията на учениците и повишаването на нивото на овладяване на основите на науките, то за съжаление налага еднообразие в съветското училище и фактически забавя развитието на педагогическата наука с почти три десетилетия. Периодът на украинското Възраждане обаче не може да не остави следи в съзнанието на гражданите, в украинската наука и както често образно се казва да не посее в почвата на науката и образованието тези семена, които ще покълнат след няколко десетилетия.

В заключение може да се обобщи, че съдържанието на различните видове учебна литература и на методиките на обучението по предметите, изучавани в училище в периода 1921–1930 година, имат противоречив характер.

От една страна украинското училище се стреми да не изостава от европейската и световната педагогическа наука и широко прилага техните прогресивни постижения. Активните и творчески търсения на средства за сближаване на училището с живота, за по-пълно удовлетворяване от страна на училището на потребностите на обществото – всички тези черти и особености на новата съветска педагогика дават своето отражение и върху учебната литература. По нов начин се разглежда и нейната роля. Сега тя започва да изпълнява мотивационна, информационна, развиваща и методическа функции. Учебниците са обогатени с предизвикващи детския интерес и облекчаващи усвояването на материала илюстрации.

От друга страна тоталитарният комунистически режим ограничава научната мисъл и творческата дейност на педагозите, подчинявайки ги на постулатите на марксистко-ленинската идеология. Налице е дисбаланс в съотношението между теоретична и практическа подготовка на учениците. Така в обяснителните бележки към всички издадени в онези години учебни програми се подчертава, че обучението има за цел формиране и развитие на знанията и уменията на учениците чрез средствата на заобикалящата ги среда и изрично се посочва, че при провеждане на

учебний процес учителите трябва да се водят не от учебника, а от самия живот. На практика обаче тези правилни и полезни в своята основа идеи водят до отрицателни резултати, тъй като си остават само препоръки на партийно-съветските органи, а реално учениците придобиват достатъчно добри практически умения, но нямат възможност да получат пълноценни теоретични знания и не са подготвени за систематична и целенасочена работа с учебната литература.

Не може да не се отбележи обаче, че през 1920-те се създава изключително разгърната система за научно-методическо обезпечаване на функционирането на учебната литература. В трудовете на учените започват да се обосновават, а и на практика се реализират новите изисквания към съдържанието, структурата, методическия апарат, формата, ергономичните показатели на учебниците, пособията, справочниците и речниците. Учебникознанието като дял на книгознанието се развива бурно в Украйна до началото на 30-те години на XX век.

Литература

1. **Авраменко, В. І.** Розвиток навчальної термінологічної лексики у процесі розбудови української системи освіти (кінець XIX ст. – початок 1930-х рр. XX століття): дис. ... кандидата пед. наук за спец. 13.00.01 / Валентина Іванівна Авраменко. – К., 2003.
2. **Березівська, Л. Д.** Організаційно-педагогічні засади реформування шкільної освіти в Україні у XX столітті: дис. ... доктора пед. наук за спец. 13.00.01 / Лариса Дмитрівна Березівська. – К., 2009.
3. **Биковець, М.** За дитячу книжку і кінофільм / М. Биковець. – Полтава: Плутанин, 1926.
4. **Биковський, Л.** До методології книгознавства / Л. Биковський. // Наук. зб. – Укр. Віл. Акад. наук у США. – Нью-Йорк, 1953. – Ч. 2.
5. **Блонский, П. П.** Научный способ оценки учебников / П. П. Блонский // На путях к новой школе. – 1924. – № 3.
6. **Ващенко, Г. Г.** Загальні методи навчання: підручник для педагогів / Г. Г. Ващенко. – К.: Пед. тов-во ім. Г. Ващенка, 1997.
7. **Жосан, О. Е.** Тенденції розвитку шкільної навчальної літератури в Україні (20-ті – 80-ті роки XX століття): [монографія] / О. Е.

- Жосан. – Кіровоград: Ексклюзив-систем, 2013.
8. **Ісаєвич, Я. Д.** Українське книгознавство: етапи розвитку / Я. Д. Ісаєвич // Вісник Львівського університету. Серія: Книгознавство. – 2006. – Вип. 1. – С. 7–19.
  9. **Ковальчук, Г. І.** Книгознавство та дослідження історії книги в Україні. НАН, 2009. <http://www.history.org.ua/?l=ENU&verbvar=Knygoznavstvo&abcvar=14&bbcvar=17>.
  10. **Головко, С. Г.** Наукові засади розвитку творчої пізнавальної діяльності учнів у вітчизняній педагогіці (20-ті – середина 80-х років ХХ ст.). – дис. ... кандидата педагог. наук; 13.00.01 / С. Г. Головко. – Луганськ, 2006.
  11. **Голубев, В.** Рабочая книга для школ Донбасса / В. Голубев // Просвещение Донбасса. – 1925. – № 1-2.
  12. **Оліфіренко, В. В.** Підручник з української літератури: історія і теорія / В. В. Оліфіренко. – Донецьк: Східний видавничий дім, 2003.
  13. **Смагін, І. І.** Методичні засади створення і функціонування підручників із суспільствознавчих предметів у загальноосвітній школі України (1920-1990 рр.): дис. ... доктора пед. наук: 13.00.02 / Смагін Ігор Іванович. – К., 2011..
  14. **Столяров, Я. В.** Принципы составления учебных руководств / Я. В. Столяров. – Х.: Путь просвещения, 1923.
  15. **Żivny, L. J.** Bibliografia i bibliologia. Pojecie, przedmiot, rozwój [Zasoby elektroniczne] / L. J. Żivny. – Warszawa-Wilno, 1936. – 81 s. // Українські свободні Library w Toronto. – Tryb dostępu: <http://www.utoronto.ca/elul/Main-Ukr.html>.

Превод от руски език: Силвия Йотова